

Mladen Stajić¹

*Institut za etnologiju i antropologiju,
Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

DEKONSTRUKCIJA PROFETIČKOG NARATIVA: KREMANSKO PROROČANSTVO IZMEĐU DVA SVETSKA RATA²

Apstrakt: Vidoviti članovi porodice Tarabić, prema u javnosti široko rasprostranjenoj predstavi, navodno su uspešno predvideli veliki broj budućih istorijskih događaja i životnu sudbinu pojedinih znamenitih vladara Srbije. Ova predviđanja, kolektivno poznata kao Kremansko proročanstvo, međutim, od svog nastanka do danas, predstavljaju apokrifni tekst koji je u različitim iteracijama iznova dopisivan i prilagođavan istorijskim i aktuelnim političkim okolnostima, te je njegova autentičnost višestruko upitna. U ovom radu biće napravljen osvrt na oblikovanje i političku upotrebu ovih predviđanja u periodu od početka Prvog do početka Drugog svetskog rata, kroz osvetljavanje uloge njegovih promotera i kritičara, poput Radovana Kazimirovića, Ilije Đukanovića, Dragana Aleksića i dr. Ovaj članak ima za cilj da pokaže kako politička proročanstva postaju narativi kroz koje se tumači i stvara realnost i etablira politički establišment koji ove interpretacije plasira u medije, pri čemu istinitost predviđanja ima sekundarni značaj, a verodostojnost proroka se utvrđuje retrodatiranjem, odnosno ponavljanjem navodno obistinjenih predviđanja koja se odnose na događaje koji su se dogodili pre obelodanjivanja samog proročanstva. Ovaj „začarani krug“ pruža dobar uvid u način na koji politika može da prepozna i izdigne jedan segment narodne religije i verovanja na pijedestal svetosti i predstavi ga kao simbol nacionalnog identiteta, a sve u svrhu razrešenja određene društvene krize, kroz identifikovanje aktuelnih političkih događaja kao posledice neminovnosti sudbine ili volje „više sile“.

Ključne reči: politička proročanstva, proricanje, predviđanje budućnosti, Kremansko proročanstvo, Tarabići, Prvi svetski rat.

1 mladen899@yahoo.com

2 Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03-66/2024-03/ 200163)

Politička proročanstva

Gotovo da ne prođe dan a da se u štampi ili na televiziji ne pojavi makar jedan članak ili prilog koji govori o izvesnom upravo ostvarenom predviđanju aktuelnih političkih dešavanja, koje je izvesni prorok nepogrešivo najavio sa neverovatnom dozom preciznosti još pre više decenija ili vekova, kao da im je lično prisustvovao. Ovaj fenomen nije svojstven isključivo lokalnoj kulturnoj sredini ili sadašnjem vremenu. Naprotiv, proroci su kroz istoriju predstavljali integralni deo velikog broja etničkih i verskih zajednica širom sveta (Videti: Ashe 2001). Evidentni imunitet proročanstava na modernizaciju, sekularizaciju i društvene promene, kao i široka geografska rasprostranjenost ovih narativa, svedoče da ona imaju značajnu socijalnu funkciju koju ćemo u nastavku nastojati detaljnije da ispitamo i interpretiramo u lokalnom kulturnom kontekstu.

U etimološkom smislu, reč prorok potiče od grčke reči *prophētēs*, koja znači tumač, govornik ili glasnik (Lockyer 1988, 11). Premda su u kolokvijalnom govoru prve asocijacije na ovaj termin najčešće povezane sa previđanjem budućnosti, ovo ne mora uvek da bude slučaj (Hamilton 2001, 12209). Proroci prvenstveno predstavljaju osobe koje obznanjuju i/ili razjašnjavaju božiju volju, poput protagonista velikih svetskih religija, Isaije, Isusa i Muhameda (Overholt 2003, 1), nezvano za činjenicu da li se time predviđaju događaji koji tek treba da se dogode ili ne (Hasker 1989, 194). U skladu sa tim, prema religijskom shvatanju termina, prorok se može definisati kao vođa ili ključni učesnik u pokretu ili grupi koji započinje religioznu misiju na osnovu ličnog otkrovenja (Hamilton 2001, 12209). Prorok, dakle, predstavlja kanal kroz koji Bog saopštava važne informacije koje nisu mogle biti poznate proroku na svakidašnji način (Davison 2022), odnosno njegova uloga može se opisati kao primanje i prenošenje poruka koje nisu dostupne običnoj svesnoj percepciji, a za koje se veruje da potiču iz božanskog izvora ili se ostvaruju putem oblika opažanja koji prevazilazi uobičajena prostorno-vremenska ograničenja (Buss 1980, 6).

Kao rezultat tog neposrednog odnosa sa svetim, prorok postaje spona između dva sveta i oseća poziv i obavezu da sledbenike ili širu javnost obavesti o informacijama koje je primio tokom svog metafizičkog iskustva (videti: Dean-Otting 2010, 709). Poruka koju prorok javno saopštava naziva se proročanstvo. Proročanstvo, dakle, prvenstveno predstavlja produkt procesa saopštavanja informacija koje je prorok zadobio i spoznao kroz svojevrstu komunikaciju sa nadrealnim i onostranim (De Spinoza 1883, 28). Ovaj proces često uključuje božansku inspiraciju, kao i interpretaciju ili otkrovenje božije volje i svetog znanja. Predviđanje budućnosti, međutim, iako ne mora da bude, veoma često jeste neotuđivi atribut proroka, jer se i prekognicija smatra načinom spoznaje božije volje, a proroci se najčešće javljaju u situacijama nagle društvene promene, kada budućnost deluje maglovito. (Matthews 2006, 349).

Postoje i osobe koje su proglašene za proroke, a koje ne potiču iz religijskog miljea i njihova proročanstva ne pretenduju na uvid u božansko otkro-

venje verskih implikacija, već se zadržavaju u domenu predviđanja budućih događaja svetovne prirode. Takva proročanstva naročito imaju potencijal da zadobiju političku konotaciju i budu iskorišćena za legitimizaciju aktualnih političkih zbivanja. Predviđanja Vangelije Gušterove, široko poznate kao Baba Vanga, u Bugarskoj npr. predstavljaju političko proročanstvo *par excellence*, jer su i sadržaj i struktura narativa, kao i lik proročice, u potpunosti oblikovani prema potrebama dominantnih političkih struktura u tadašnjem lokalnom kulturnom kontekstu (Videti: Valtchinova 2009; Vitanova-Kerber 2022). Ne može se, međutim, svako proročanstvo, koje u svojoj osnovi nije religijsko, okarakterisati kao intrinzično političko, poput ezoterijskom i astrološkom simbolikom ispunjenog Nostradamusovog proročanstva u Francuskoj, iako je neosporno da je veliki broj predviđanja iz ovog korpusa često naknadno politizovan (videti: Randi 1993). Savremena istraživanja iznose hipotezu da je Nostradamusova namera prvenstveno bila da, verujući u cikličnu prirodu istorije, iskoristi prošle događaje kao osnovu za utvrđivanje istorijskih obrazaca, što je rezultiralo proročanstvima koja su u većoj meri refleksija arhetipova koji predstavljaju *eventeme*, tj. simboličkim jezikom izrečene apstraktne strukture događaja koji se iznova ponavljaju, nego stvarna predviđanja utemeljena na božanskom otkrovenju (Yeremenko 2020, 171–172). Suprotno tome, činjenica da je jedno proročanstvo po svojoj formi religijsko, ne isključuje mogućnost da bude predmet političke utilizacije. Proročanstvo Gospe fatimske u Portugaliji, premda predstavlja jedno od najpoznatijih i najuticajnijih marijanskih ukazanja u dvadesetom veku, koje je kao čudesno prepoznato i poštovano od strane Katoličke crkve, imalo je i lokalne i internacionalne svetovne implikacije na poimanje antikomunizma, sekularizma, Salazarovog režima, kolonijalizma, Hladnog rata i migracija (videti: Fehleison 2021, 55–74).

Rupert Tajlor definiše političko proročanstvo kao bilo koji izraz mišljenja, pisan ili izgovoren, u kojem se pokušava predvideti budući događaj političke prirode (Taylor 1911, 2). On smatra da je političko proročanstvo zapravo književni žanr u okviru koga se tekst kodira i oblikuje upotrebom posebne vrste jezika, koji umeju da protumače inicirani kojima je i namenjen (Coote 2000, 13). Proročanstvo, dakle, možemo posmatrati ne samo kao temu nekog žanra, već kao žanr za sebe, ili makar kao formu tzv. *belief narrative* kategorije, koja uključuje i mit, predanje, urbane legende, stereotipne viceve, teorije zavere itd. (Videti: Radulović 2024, 152–153). Suprotno tome,

Lesli Kut kritikuje ranije pristupe koji su političko proročanstvo tretirali kao žanr sa specifičnim jezičkim kodom razumljivim samo iniciranima. Umesto toga, ona tvrdi da su srednjovekovna politička proročanstva bila široko razumljiva obrazovanim savremenincima i da su igrala značajnu ulogu u javnim raspravama. Ova autorka smatra da političko proročanstvo funkcioniše kao **diskurs**, tj. specifičan način govora i razmišljanja o političkim pitanjima i kao sredstvo za izražavanje političkih ideja, identiteta i aspiracija, a ne samo literarni žanr sa fiksnim formama. Diferencija specifika svakog političkog proročan-

stva u užem smislu, iz perspektive ovog rada, je da je ono u celosti konstruisano i interpretirano sa ciljem ostvarenja političkih interesa određene grupe, ili je pak tokom istorije detaljno preoblikovano kako bi bilo pogodno za instrumentalizaciju i političku agitaciju.³

Autoritet proroka i verodostojnost njegovog proročanstva najčešće se zasnivaju na navodno uspešnim i ispunjenim predviđanjima. Iako po svojoj definiciji predikcija upućuje na najavu događaja koji tek treba da se ostvare, u brojnim slučajevima proročanstva zapravo funkcionišu kao zbir tzv. postdikcija, odnosno interpretacija već ostvarenih istorijskih događaja. Na taj način se uspostavlja kredibilitet proroka i narativa koji oko njega nastaje. Ovaj postupak poznat je pod nazivom *vaticinium ex eventu* – „predviđanje nakon događaja“ – i označava situaciju u kojoj se proročki tekst formuliše tek nakon što se određeni događaj već dogodio, ili se izvorni sadržaj proročanstva naknadno menja kako bi se retroaktivno uskladio sa istorijskom realnošću (Soulen and Soulen 2001, 204). U ovom radu razmatraćemo jedan takav slučaj političke upotrebe proročanstva u specifičnom lokalnom kulturno-istorijskom okviru, kroz proces konstruisanja Kremanskog mita u periodu između dva svetska rata.

Kremansko proročanstvo pre Prvog svetskog rata⁴

Kremansko proročanstvo predstavlja skup predviđanja koja se pripisuju nepisanim prorocima Miloš Tarabiću (1809–1854) i njegovom sinovcu Mitru Tarabiću (1829–1899). Miloš se smatra najznačajnijim kremanskim prorokom i kod većine popularizatora ovog proročanstva vlada mišljenje da je bio znatno vidovitiji od sinovca Mitra (Kazimirović 1999, 504). Imao je dva brata, Lazu i Milana, koji nisu ispoljavali proročke sposobnosti. Miloš se bavio stočarstvom i nikada se nije ženio. Prema zabeleženim opisima, bio je osobenjak, pobožan, povučen i nedruželjubiv, ali je smatran za poštenog i promućurnog čoveka. Zbog svojih predviđanja, međutim, neretko je u narodu proglašavan za „ludaka“. Boleovao je od epilepsije i umro je na svoj 45. rođendan. Njegov sinovac, Mitar Tarabić, bio je znatno komunikativniji od svog strica i ostavio je iza sebe veći broj predviđanja (Kazimirović 1999, 511). Bavio se stočarstvom i ratarstvom. Oženio se i dobio sina Sretena. Veliki broj njegovih potomaka i danas živi u Kremnima i Užicu. Mitar nije tvrdio da sam ima sposobnost prorokovanja, već da je mnogo predviđanja čuo za vreme Miloševog života, a o nekima je navodno saznao i nakon stričeve smrti, jer je tvrdio da ga je on posećivao u snovima i da mu je govorio o budućim događajima (Kulić 2000, 18–19). U skladu sa tim, verovao je da on sam nije vidovit i da ne može da predvidi šta će biti, već da samo prenosi

3 Detaljnije o političkim proročanstvima pored Taylor 1911 i Coote 2000, videti i: Thornton 2006.

4 Dubinski osvrt na nastanak i inicijalnu političku utlizaciju predviđanja vidovitih članova porodice Tarabić, u periodu neposredno pre, tokom i nakon Majsskog prevrata predmet su zasebnog rada koji je trenutno u štampi. Videti: Stajić 2025.

ono što mu je „kazato“.⁵ O ovim kremanskim prorocima, šira javnost saznala je posredno, preko brojnih popularizatora koji su u različitim periodima proročanstvo oblikovali i prilagođavali aktuelnim političkim dešavanjima.

Predviđanja ovih proroka se od početka dvadesetog veka pa do danas periodično pojavljuju u dnevnoj štampi i literaturi kao prizma kroz koju se interpretiraju politički događaji koji su se već odigrali ili koji tek treba da se dogode, a njihovo odvijanje predstavljeno je kao neminovna i neupitna činjenica sudbine. U skladu sa tim, nameće se pitanje zašto bi proročke sposobnosti Tarabića uopšte bile dovođene u pitanje, kada se kroz medije i u javnosti uporno provlači teza o nepogrešivosti ovih predviđanja i njihovom doslovnom ostvarenju? Odgovor leži u činjenici da malo dubljom inspekcijom i analizom arhivske građe možemo da primetimo da je ogromna većina predviđanja retrodatirana i zapisana tek nakon odigravanja, tj. predstavlja posledicu tzv. postdiktije. Kao što smo rekli, ovaj proces, koji u osnovi označava opozit predikcije, predstavlja reinterpretaciju predviđanja kako bi se ona što bolje uklopila u stvarne događaje, ili pak može predstavljati u potpunosti konstrukt naknadne intervencije.

Najstariji poznati pisani trag o Kremanskom proročanstvu datira iz 1894. godine, kada je državni činovnik Milan Milićević u knjizi *Život Srba seljaka* posvetio jedan kratak pasus kremanskim prorocima u kojem je zapisao da je u selu Krema, pod Šarganom, izvesni Lazo Tarabić ponekad predviđao političke događaje (Milićević 1894, 77). Ime proroka ne slaže se sa nama danas poznatim protagonistima, što se pripisuje grešci autora ili činjenici da je u začetku mita glavni akter bio Milošev rođeni brat Lazar (Kazimirović 1999, 494). Ipak, ovaj izolovani slučaj pominjanja kremanskih proroka nije imao dalekosežne posledice, pa se značajan zamah u konstrukciji ovog narativa pojavljuje tek na početku 20. veka, kao rezultat udruženih napora diplomate Čedomilja Mijatovića, ministra i ambasadora Kraljevine Srbije u Londonu (Videti: Marković 2006, 382–390), i Pere Todorovića, srpskog novinara, publiciste i urednika nekoliko značajnih dnevnih listova toga vremena (Videti: Perović 1983, 171). Mijatović, kao pasionirani spiritista, i Todorović, kao preteča tabloidnog novinarstva i medijskog senzacionalizma, međutim, svakako nisu imali istovetne pobude, pa je, kako zaključuje Nemanja Radulović, za Mijatovića Kremansko proročanstvo postalo dokaz postojanja sveta duhova, a Todoroviću je poslužilo u njegovim novinarskim i komercijalnim poduhvatima (Radulović 2024, 387). Uprkos tome, zajedničkim snagama postavili su temelje kremanskog mita i rasplamsali interesovanje javnosti za ovu temu.

Obojica su, međutim, bili naklonjeni Obrenovićima i prvi objavljeni članak iz njihovog pera, koji se pojavio 30. Aprila 1902. godine u *Malim novinama*, govori o određenim proricanjima vezanim za vladajuću dinastiju, u službi tadašnjih namera i odluka kralja Milana. U ovom svojevrsnom izveštaju o poli-

5 Ovaj termin nije neuobičajen u profetičkim narativima i naglašava kako posredničku ulogu proroka kao medijuma i prenosioca informacija, čime se umanjuje odgovornost za iznete reči, tako i fatalistički karakter samih predviđanja koja dolaze iz domena svetog u obliku koji je „zapisan“, tj. petrifikovan i ostavlja utisak suštinske nepromenljivosti.

tičkim zbivanjima na dvoru, Todorović prenosi reči Mijatovića o aktuelnoj temi razvoda braka Kralja Milana Obrenovića i kraljice Natalije, po kojima je kralj navodno svojim savetnicima objasnio da uprkos njihovim ubeđivanjima, on ne može odustati od razvoda, jer je taj čin sudbinski predodređen i prorokovan još pre dvadeset godina (Todorović, 1902a). Važno je napomenuti da se u ovom članku još uvek ne pominju ni Kremna, ni Tarabići, koji će tek kasnije biti pridodati u narativ. Izveštaji o predviđanjima, međutim, navodno su uključivali i najavu topčiderskog atentata kneza Mihajla i brojne druge političke događaje i po tvrdnjama autora, ti izveštaji pohranjeni su u arhivi Misnistarstva unutrašnjih dela iz 1868. godine. Ovo će poslužiti gotovo svim budućim pregaocima u procesu stvaranja Kremanskog mita kao krunski dokaz njegove istinitosti, premda stvarno postojanje ove tajne fascikle nikada nije dokazano, a autentičnost samih tvrdnji zvanično je demantovana od strane državnih organa 1928. godine (o demantiju državnih organa videti: Kazimirović, 1928).

Todorović je priču o proročanstvu ipak vešto iskoristio za značajno povećanje novinskih tiraža, pa je na osnovu tvrdnje da će konačno objaviti sadržinu tajnog proročanstva u feljtonu pod nazivom „Jedno proročanstvo” objavio preko 300 nastavaka priče koji su sadržali brojne političke anegdote i intrige, ali ne i obećana predviđanja. Kada je strpljenje čitalaca konačno bilo na izmaku dogodio se Majski prevrat, događaj koji je udahnuo preko potreban novi život ovoj rubrici i samom proročanstvu (Marković 2006, 377). Ubistvo kralja Aleksandra i kraljice Drage označila je kraj dinastije Obrenović i dolazak Karađorđevića na vlast, a sama ideja da smena dinastija može uskoro nastupiti bila je prisutna u kuloarskim pričama tog vremena već nekoliko godina. Tek dan nakon ubistva, u svom drugom listu *Ogledalo*, Todorović počinje sa objavljivanjem feljtona pod naslovom „Crno proročanstvo” u koji vešto inkorporira sve događaje koje su se odnosili na politička previranja od Topčiderskog atentata do Majskog prevrata. Neporeciva je činjenica da je u ovom obliku proročanstvo nepogrešivo precizno, ali je isto tako neporecivo da ono isključivo beleži događaje koje su se već postali deo prošlosti, bez najava budućih dešavanja.

Kremansko proročanstvo tokom Prvog svetskog rata⁶

U Srbiji od 1904. pa sve do 1915. godine gotovo da nije bilo pomena političkih predviđanja.⁷ Ovo je izuzetno značajno jer, kako primećuje Voja An-tonić, pre početka Prvog svetskog rata, u okviru objavljenih verzija Krem-

6 O tekstovima i studijama objavljenim tokom ovog perioda u inostranstvu, poput Mijatovićevo-
ćevog članka „Šta me je dovelo do okultizma“ u časopisu *The Occult Review* (1915) i monog-
rafije *Uspomene balkanskog diplomate* (1917), videti u zasebnom radu koji je trenutno u
štampi: Stajić 2025.

7 O tekstovima i studijama objavljenim tokom ovog perioda u inostranstvu, poput Mijato-
vićeve monografije *Kraljevska tragedija: Priča o ubistvu kralja Srbije Aleksandra i kraljice
Drage* (1906), Mijatovićevo-
ćevog intervjua za engleske novine koji je preneo grčki list *Akropolis*,

skog proročanstva nema najave sukoba svetskih razmera, koja će se kasnije pripisivati Tarabićima (Antonić 2002, 51). Jedini izuzetak je jedno profetičko spiritističko iskustvo, o kome nas izveštava Mijatović u časopisu *Duhovni svet* 1910. godine. U tekstu pod naslovom „Razne vesti – evropski rat kroz četiri godine“, duh pokojnog kralja Aleksandra navodno je najavio „opšti evropski rat“, predviđanje koje će se ispostaviti kao tačno u naznačeno vreme (Radulović 2024, 399–400).

Po izbijanju Velikog rata 1915. godine, Radovan Kazimirović boravio je u užičkom kraju kao pripadnik srpske vojske.⁸ U ovom periodu on se, po sopstvenom svedočenju, sastao i razgovarao sa kremanskim parohom, protom Zaharijem Zaharićem (1834–1918), venčanim kumom i bliskim prijateljem Miloša i Mitra Tarabića. Saznanja o političkim predviđanjima ovih proroka, prikupljena tokom razgovora sa Zaharićem, Kazimirović je objavio u serijalu tekstova štampanim u novinama *Niški glasnik*, u periodu od 11. septembra, do 9. oktobra 1915. godine. Ovi tekstovi, nažalost, nisu sačuvani ni u jednom istorijskom arhivu i verovatno su poslednji primerici ovih brojeva časopisa uništeni prilikom bombardovanja Beograda 6. aprila 1941. godine, tokom koga je stradala Narodna biblioteka i preko 350.000 knjiga (Antonić 2002, 51). Kazimirović je kasnije tvrdio da su tekstovi ostavili veliki utisak na publiku i da su te novine brzo bile razgrabljene i rasprodate, pa možemo zaključiti da bi uvid u njihov sadržaj mogao da osvetli pravi domet profetičkog potencijala Kremanskog proročanstva, ali i da je istovremeno nestanak ovih dokumenata omogućio brojne izmene i dopisivanja, naročito u periodu nakon Drugog svetskog rata, kroz pozivanje na navodno originalni sadržaj tekstova kojih više nema.

Novinar Voja Antonić, međutim, uspeo je da na osnovu drugih novinskih tekstova iz ovog perioda, koji su se direktno pozivali na Kazimirovićeve članke ili ih pak otvoreno kritikovali, rekonstruiše sadržaj najvažnijih predviđanja koja su u njima iznesena (videti: Antonić 2002, 51–55). Na osnovu ove rekonstrukcije možemo da procenimo njihovu uspešnost u predviđanju budućnosti i istovremeno interpretiramo ulogu koju su ovi tekstovi imali u tadašnjoj društveno-političkoj situaciji.

te reakciji Vladana Đorđevića u delu *Ministar u apsu* (1909), videti u zasebnom radu koji je trenutno u štampi: Stajić 2025.

8 Radovan Kazimirović (1882–1950) bio je srpski pravnik, teolog, etnograf, profesor i publicista, najpoznatiji po svom radu na dokumentovanju i popularizaciji Kremanskog proročanstva. Kazimirović je poticao iz svešteničke porodice. Njegov otac, prota Nikola, bio je dugogodišnji narodni poslanik, a brat Vladimir istaknuti političar. Kazimirović je gimnaziju završio u Negotinu, bogosloviju u Beogradu, teologiju na Duhovnoj akademiji u Kijevu, a doktorirao je pravo na Univerzitetu u Tbingenu 1911. godine. Nakon toga radio je kao učitelj i profesor u više gradova Srbije. Kazimirovićevo najčuvenije delo *Tajanstvene pojave u našem narodu i Kremansko proročanstvo*, za koje je predgovor napisao njegov školski drug episkop Nikolaj Velimirović, objavljeno 1939. godine, i u njemu je sabrano i sistematizovao proročanstva Tarabića. Tokom Drugog svetskog rata, Kazimirović je bio visoki činovnik u Ministarstvu prosvete u vladi Milana Nedića. Nakon rata, njegova politička angažovanost dovela je do marginalizacije njegovog rada i ličnosti.

Već tri dana nakon prvog objavljenog teksta u *Niškom glasniku*, 14. septembra 1915. godine, objavljen je kritički nastrojen članak na ovu temu u niškim novinama *Budućnost*. Nepoznati autor, potpisan kao „Čovek koji se smeje“, u tekstu pod nazivom „Na brzu ruku“, nije direktno doveo u pitanje istinitost navedenih proročkih vizija, premda je određena doza ironije evidentno prisutna, već je naglasio diskrepanciju između hrišćanskog pogleda na sposobnost proricanja i činjenice da je Radovan Kazimirović, uprkos svom doktoratu iz oblasti teologije, priznao Kremancima Milošu i Mitru Tarabiću „koncesiju za proricanje“. Kazimirović je u svojoj studiji iz 1939. godine otkrio da iza ovog teksta stoji Dušan Popović,⁹ tadašnji urednik lista *Budućnost* i sekretar Srpske socijaldemokratske stranke Dimitrija Tucovića, pa njegova levičarska ubeđenja umnogome objašnjavaju satiru usmerenu protiv predstavnika crkve u pomenutom tekstu. Ipak, značajnija za naše istraživanje je činjenica da je Popović pobrojao sva predviđanja koja je Kazimirović do ovog trenutka pomenuo u izgubljenom serijalu, naglasivši da se do tada nisu samo ispunila pet koja se odnose na propast Turske, propast Austrije, sudbinu Carigrada, proglas srpske carevine i imenovanje Kruševca za novu carsku prestonicu (Čovek koji se smeje 1915).

Kao što primećuje Antonić, činjenica da autor tvrdi da su se ostala predviđanja već ostvarila, upućuje nas na zaključak da je na početku Prvog svetskog rata jedino pet pobrojanih predviđanja, od celokupnog korpusa Kremanskog proročanstva, posedovalo potencijalni profetički karakter (Antonić 2002, 52). S obzirom da je pomenuta predviđanja Kazimirović ponovo objavio u serijalu tekstova posvećenim vidovitim Tarabićima u listu *Vreme* 1928. godine, kao i u pomenutoj monografiji *Tajanstvene pojave u našem narodu* iz 1939. godine, može se argumentovano pretpostaviti da je i tekst koji ih je pratio bio identičan onom objavljenom u časopisu *Budućnost* 1915. godine.

Prva dva predviđanja mogu se posmatrati kao delimično ostvarena, jer su obe imperije nakon rata izgubile značajan deo teritorije i moći koju su prethodno posedovale. Ova predviđanja, međutim, istovremeno predstavljaju i materijalizaciju srpskih nacionalnih i ratnih ciljeva u ovom periodu i mogu se posmatrati kao motivacioni impulsi upućeni srpskim vojnicima u vreme krize. Stoga nije iznenađujuće da se proriče upravo propast Turske carevine sa kojom je pre samo nekoliko godina Srbija vodila Prvi balkanski rat, kao i propast Austro-Ugarske monarhije, čiji je napad na Srbiju u vreme objavljivanja ovih tekstova bio na snazi. Ipak, moramo biti oprezni kako ne bismo i sami napravili istu grešku koju pripisujemo pristalicama istinitosti predviđanja kremanskih proroka. Naime, popularizatori ovog, kao i brojnih drugih političkih

9 Dušan Popović (1884–1918) bio je novinar, publicista i političar, jedan od vodećih članova Srpske socijaldemokratske partije (SSDP) i blizak saradnik Dimitrija Tucovića. Bio je glavni urednik *Radničkih novina* i suosnivač lista *Borba*. Poznat je po svojim marksističkim analizama i kritikama društvenih nepravdi, uključujući i borbu za uvođenje opšteg glasačkog prava u Kraljevini Srbiji. Tokom Prvog svetskog rata emigrirao je u London, gde je umro 1918. godine. Bio je sahranjen na londonskom groblju Hajget, pored groba Karla Marksa. Njegovi posmrtni ostaci preneseni su u Beograd 1959. godine i sahranjeni u Aleji velikana.

proročanstava širom sveta, skloni su da činjenicu da se pojedina predviđanja nisu obistinila, predstave kao posledicu pogrešne interpretacije prorokovih reči ili pak kao rezultat toga da vreme u kojima će se ona ostvariti još uvek nije nastupilo. Po ovoj perspektivi, samo predviđanje ne može da bude pogrešno i kredibilitet proroka je u potpunosti zagaranтован, jer nema preciznog istorijskog događaja ili vremenske odrednice koja bi nam omogućila objektivnu proveru istinitosti tog predviđanja. Na isti način, uvek je moguće predviđanja koja su se u izvesnom smislu ostvarila, proglasiti za tzv. samoispunjujuća proročanstva, pri čemu je u ovoj interpretaciji sama objava predviđanja direktno uzrokovala da do njenog ostvarenja i dođe. Premda je postojanje i uspešnost mehanizma samoispunjujućeg proročanstva dokazana u različitim sferama društva (videti: Merton 1948), socijalno tumačenje predviđanja koja su se u izvesnoj meri obistinila ne treba da bude usmereno ka verističkom osporavanju, već pre svega ka razjašnjenju latentne funkcije koju su ta predviđanja imala u datom istorijsko-kulturnom kontekstu. Dakle, predviđanja propasti Turske i Austrije, koja su zabeležena 1915. godine, možemo smatrati ostvarenim, ali ne treba zanemariti ulogu koju su ona imala u podizanju morala srpskim vojnicima i stanovništvu, jer su na kraju perioda patnje obećavala nastupajuće zlatno doba blagostanja.

U istom svetlu treba posmatrati i predviđanje koje se odnosi na proglašenje srpskog carstva, odnosno ostvarenje nacionalističkog ideala po kome će svi Srbi živeti u jednoj državi. Nakon Prvog srpsko-turskog rata i Berlinskog mirovnog kongresa 1878. godine, Srbija je dobila nezavisnost, ali je istovremeno Austro-Ugarska na trideset godina okupirala Bosnu i Hercegovinu, čime je obezvređena tzv. Nevesinjska puška, odnosno ugušeni srpski ustanak protiv osmanlijske vlasti, koji se proširio na celokupnu teritoriju koju su naseljavali Srbi preko Drine. U ovom periodu, Bosna i Hercegovina je *de jure* ostala u sastavu Otomanske imperije, ali se može reći da je još tada praktično ispunjen prvi deo predviđanja po kome Višegrad (kao i cela BiH) dugo neće biti ni pod kontrolom Srbije, ni pod kontrolom njenih neprijatelja, jer je Otomanska imperija u praksi izgubila suverenitet nad teritorijom, koja je data na administrativno upravljanje Austro-Ugarskoj bez formalnog pripajanja. Austro-Ugarska je, međutim, 1908. godine izvršila aneksiju ove teritorije, što je izazvalo otpor srpskih nacionalista i vremenom je taj sukob, zajedno sa drugim rastućim tenzijama u Evropi, kulminirao izbijanjem Prvog svetskog rata. Posle ubistva Franca Ferdinanda 1914. godine i otpočinjanja ratnih sukoba, ideja proširenja kontrole Srbije na teritoriju Bosne i Hercegovine postala je jedan od željenih ciljeva nakon eventualne pobeде Saveznika i Antante, pa se predviđanje koje taj cilj javno saopštava i kanališe takođe može smatrati otelotvorenjem priželjkivanog idealtipskog scenarija nakon rata, slično kao i prethodna dva navedena predviđanja.

Sa druge strane, delovi proročanstva koji se odnose na sudbinu Carigrada i buduće prestonice Srbije, mogu se smatrati potpunim promašajima. Rusija nikada nije zauzela Istanbul, a Kruševac nije bio ni blizu proglašenja za glavni grad Srbije. Popularizatori Kremanskog proročanstva, međutim, skloni su da

tvrde da vreme u kome će se ova predviđanja obistiniti jednostavno još uvek nije nastupilo. Radovan Kazimirović je npr. čak išao toliko daleko da je smatrao da se proročanstvo o obnavljanju srednjevekovne srpske prestonice na Rasini može obistiniti u potencijalnoj budućoj uniji Jugoslavije i Bugarske, pri čemu bi Kruševac bio geografsko središte i mogući kandidat za glavni grad te integralne države (Kazimirović 1999, 510).

U kasnijim Kazimirovićevim verzijama, pored navedenih predviđanja i onih koji su još prilikom prvog objavljivanja 1915. godine bili deo prošlosti, javljaju se još tri predviđanja koja se direktno odnose na Prvi svetski rat, pomor i bolesti i propast Srbije. Iako nema nikakve indicije da su ova predviđanja bila objavljena u serijalu štampanom u *Niškom glasniku*, već su po svoj prilici bila dopisana nakon rata, čak i ako prihvatimo da su ona možda ipak pomenuta u brojevima čiji sadržaj nije sačuvan ni posredno preko drugih tekstova i časopisa, ostaje na snazi činjenica da je Prvi svetski rat otpočeo godinu dana pre objavljivanja prvog članka Radovana Kazimirovića na ovu temu. Prema tome, saopštavanje predviđanja koje se odnosi na rat u trenutku kada on uveliko buktu u Evropi, ne može se okarakterisati kao potvrda istinitosti Kremanskog proročanstva i autentičnosti proročkog dara Tarabića.

Nakon povlačenja srpske vojske i albanske golgote, 1916. godine u Solunu u časopisu *Velika Srbija* objavljeno je da je redakcija lista došla u posed originalne verzije famoznog Kremanskog proročanstva i da će njegov sadržaj publikovati u celini. Obećanje je ispunjeno 23. aprila 1916. godine i premda je „originalnost“ i inovativnost u tekstu upitna, ovaj članak predstavlja verovatno najvažniji prilog procesu konstrukcije kremanskog mita tokom Prvog svetskog rata, naročito uzimajući u obzir činjenicu da je Kazimirovićev serijal iz prethodne godine trajno izgubljen. Autor ovog članka bio je anonimn i potpisan kao „Jedan koji veruje“, ali je slično slučaju pomenutog Dušana Popovića („Čovek koji se smeje“), Kazimirović otkrio identitet i ovog misterioznog pisca u svojoj studiji 1939. godine. Reč je o pratiocu i sekretaru kralja Petra Karađorđevića, državnom savetniku Iliji Đukanoviću.¹⁰ U tom tekstu pod nazivom „Kremansko proročanstvo“, Đukanović se poslužio već ustanovljenim obrascem kako bi utvrdio autoritet proroka i stvorio auru legitimiteta oko predviđanja koja se odnose na buduće događaje. Tako je u tekstu potanko objašnjeno da su Tarabići sa neverovatnom preciznošću predvideli abdikaciju kneza Aleksandra Karađorđevića i njegovo napuštanje zemlje, drugu vladavinu kneza Miloša

10 Ilija Đukanović (1871–1945) bio je srpski profesor, istoričar, državni savetnik i lični sekretar kralja Petra I Karađorđevića. Završio je Filozofski fakultet Velike škole u Beogradu, a kao profesor radio je u Prvoj i Drugoj muškoj gimnaziji u Beogradu i Valjevskoj gimnaziji. Bio je i školski nadzornik i učestvovao je u izradi školskih propisa i nastavnih programa. Od novembra 1915. do jula 1919. godine bio je lični sekretar kralja Petra I i učestvovao je u oba balkanska i Prvom svetskom ratu u neposrednoj pratnji kralja. Izvesno vreme bio je i upravnik Kraljevog Dvora, član odbora za podizanje kraljeve zadužbine na Oplencu, a tokom rata kralj mu je poverio svoj testament na čuvanje. Pisao je za nekoliko listova i časopisa. Autor je više dela iz matematike, istorije i etnologije.

Obrenovića i njeno dvogodišnje trajanje, ubistvo Kneza Mihaila Obrenovića u Topčideru, uvećanje teritorije Srbije za vreme kralja Milana Obrenovića, dva rata sa Turcima i rat sa „bratskom“ silom u kome ćemo biti posramljeni (rat sa Bugarskom 1885. godine), razvod i abdikaciju kralja Milana Obrenovića, Majski prevrat, kao i ponovni dolazak Karađorđevića na vlast („Jedan koji veruje“ 1916). Legitimitet proroka građen je i kroz navođenje predviđanja koja se odnose na društvene i tehnološke inovacije, poput uvođenja papirnog novca, poreza na zemlju, telefona, železnice i automobila. Pored svega toga, u ovom članku se tvrdi da su u Kremanskom proročanstvu navodno predviđeni i Balkanski ratovi nakon kojih će granice Srbije biti uvećane i „ispravljene“, a da se nakon njih neće ni „ogodiniti“, a već će nastati pravi svetski rat, u kome će ogroman broj ljudi stradati, pa će poteći krv koja može da valja „kamen od tri oke“ („Jedan koji veruje“ 1916).

Dakle, u ovom tekstu se po prvi put pominje predviđanje Balkanskih ratova i njihovog ishoda, kao i brojni detalji o „Velikom ratu“, koji jeste u neku ruku najavljen još u pomenutom Todorovićevom „Crnom proročanstvu“ 1903. godine, ali ne kao svetski sukob, već prevashodno kao predviđanje propasti i okupacije Srbije za vreme vladavine Karađorđevića. Sada je ovo predviđanje, međutim, obogaćeno pričom o svetskom ratu, sa tačnim vremenom početka ovog sukoba (godinu dana nakon okončanja Drugog balkanskog rata), podatkom da će Srbiju napasti Austro-Ugarska (sila sa severa), kao i slikovitom lirskom hiperbolom o razini stradanja (krv koja valja kamen od tri oke). Svi izneseni detalji u potpunosti odgovaraju istorijskim činjenicama i predstavljali bi ultimativni dokaz istinitosti Kremanskog proročanstva da nisu objavljeni četiri godine nakon početka Prvog balkanskog rata i dve godine nakon početka Prvog svetskog rata, kada su se svi pomenuti događaji već dogodili. U tekstu se, međutim, javlja i optimistično predviđanje koje se odnosi na ishod Prvog svetskog rata, pri čemu se tvrdi da će pobeda biti brzo i lako izvojevana, a uloga heroja-spasioca pripisana je direktno kralju Petru Karađorđeviću („Jedan koji veruje“ 1916).

Neupitna uloga ovako sročnog proročanstva bila je da direktno motiviše srpske vojnike na ratištu i ulije nadu u božansku predodređenost pobede Srbije. Todorovićeva verzija proročanstva iz 1903. godine, koja je najavila dolazak čoveka iz naroda koji će proterati okupatore i doneti blagostanje i mir, drastično je promenjena, jer je u originalu najavljena propast dinastije Karađorđević i heroj-spasilac opisan je kao čovek iz sirotog doma za koga će se kasnije ispostaviti da je u dalekom srodstvu sa porodicom Obrenović. U verziji Ilije Đukanovića, ova uloga nedvosmisleno je pripisana popularnom „čika Perić“, kako bi se u demoralisanoj vojsci odagnao defetizam i izgradio autoritet Bogom izabranog vladara kome je suđeno da donese pobedu, što je i sam Đukanović priznao dvanaest godina kasnije rečima: „Tada nam je bila ostala nada samo u Boga i bili smo prinuđeni da se od očajanja lečimo i verovanjem u Kremansko Proročanstvo“ („Nepoznati autor“ 1928).

Pisac Branislav Nušić 1920. godine u romanu „Devetsto petnaesta“, piše da se te godine za kafanskim stolovima živo raspravljalo o Kremanskom proročanstvu, navodno predviđenoj dužini trajanja rata, najavljenom obimu okupacije i slobodi tumačenja maglovitih predviđanja (Nušić 2018, 61–62). Nušić je imao veoma pronicljiv i kritički nastrojen stav prema ovom fenomenu i uviđao je kauzalni odnos između perioda bujanja profetičkih narativa i perioda opšte društvene krize:

„O kremanskome proročanstvu nije pala reč samo tu za stolom, govorilo se o njemu tih dana na sve strane i u svakom kutku. Govorilo se uopšte mnogo o proročanstvima, gledalo se u karte, u dlanove, u plečke i razgovaralo se sa astalčetom. Ta verovanja uvek za vreme ratova, a naročito za vreme katastrofa kad nastaje carstvo sudbine i slučaja, dobijaju maha i zaražavaju svetinu. Kad se uvuče još u brigom zamorene duše predosećanje nesreće i slutnje, onda ta verovanja u predskazanja postaju prava zaraza i strast“ (Nušić 2018, 61–62).

Premda je verzija proročanstva Tarabića iz vremena Prvog svetskog rata realistično najavljivala neizbežna velika stradanja koja će uzrokovati nemaštinu, razbojništva, kao i neizbežni manjak muškaraca nakon okončanja sukoba, istovremeno je prorokovano nastupanje blagih i srećnih dana u kojima će doći do stvaranja velike Srbije, pod kojom će biti ujedinjene sve teritorije na kojima Srbi žive. Todorovićeve utopijske vizije budućnosti nakon rata u kojoj živi žale što mrtvi nisu doživeli takvo blagostanje, napisana još 1903. godine, bila je obogaćena predviđanjima po kojima će Srbija postati izuzetno plodna i blagorodna, a širom države najavljeno je otvaranje rudnika koji će zaposliti radnike sa velikim zaradama. Od čitalaca se međutim zahtevalo da ne čekaju ispunjenje proročanstva skrštenih ruku, već da daju svoj aktivni doprinos u njegovom ostvarenju („Jedan koji veruje“ 1916).

I ova verzija Kremanskog proročanstva, kao i sve ranije, sadržala je predviđanja koja se mogu smatrati u potpunosti neispunjenim, kao što su premeštanje prestonice u Kruševac i naročito predviđanje da više neće biti ratova, već da će sve sporove među državama rešavati „izabrani sud“. Ovo naivno i pacifističko predviđanje će kasnije Radovan Kazimirović pokušati da preoblikuje i prilagodi istorijskim dešavanjima, tako što će Tarabićima pored predviđanja Svetskog rata pripisati i predviđanje „Opšteg rata“, koji je opisan kao lanac nacionalnih buna i revolucija u kojima će poginuti više ljudi nego u Prvom svetskom ratu. Ovo se može protumačiti kao predviđanje opšte klasne borbe svetskih razmera i Kazimirović je u okviru ovog predviđanja, opisujući golgotu nastupajućeg vremena, dopisao čuvenu krilaticu „ustanite vi mrtvi da legnemo mi živi“. Malenković i Golubović će nakon Drugog svetskog rata otvoreno pisati da su Tarabići zapravo najavili i „Drugi velikački rat“, nastavljajući tako uspostavljenu tradiciju dopisivanja i slobodne reinterpetacije Kremanskog proročanstva.

Kremansko proročanstvo nakon Prvog svetskog rata

U okviru Đukanovićeve verzije proročanstva iz 1916. godine, vredno pomena je svakako i predviđanje koje se može smatrati jednim od retkih, ako ne i jedinim koje nije objavljeno nakon događaja čiji ishod predviđa. Naime, u jednoj rečenici najavljuje se zla kob jednog skupštinskog saziva rečima: „Ne znamo da li je Miloš govorio ili je to Mitar kasnije dodao, kako će u ove „kremanske godine” rđavo proći jedna narodna skupština, koja se ima o Mitrovu dne sastati“ („Jedan koji veruje“ 1916). Iako se nije održala za vreme „kremanskih godina“, koje su podrazumevale period ratnog stradanja, već deset godina kasnije, jedna konstitutivna sednica Skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održana je na Mitrovdan, 8. novembra 1927. godine. Tragični događaji koji se za nju vezuju dogodili su se 20. juna 1928. godine, na šestom zasedanju, kada je poslanik Radikalne stranke, Puniša Račić, nakon višednevnog međusobnog vređanja, pucao iz revolvera i smrtno ranio Stjepana Radića, vođu Hrvatske seljačke stranke, te usmratio druga dva hrvatska poslanika, Pavla Radića i Đuru Basaričeka. Ubistvu je prethodila živa međustranačka i međunacionalna borba proistekla iz neslaganja oko pitanja uređenja zajedničke države, pri čemu su se predstavnici Srba zalagali za jedinstvenu unilateralnu državu, dok su predstavnici Hrvata propagirali federalizam. Krvoproliće u Skupštini označilo je kraj parlamentarizma i 6. januara 1929. godine kralj Aleksandar Karađorđević suspendovao je Ustav, raspustio Skupštinu, zabranio stranačku aktivnost i uveo diktaturu. Ovaj pokušaj kralja Aleksandra da spasi narodno i državno jedinstvo nije dao rezultate, a jaz između dva naroda nastavio je još više da se produbljuje (Ćorović 1993, 758).

Upravo u ovo krizno vreme dolazi do ponovne revitalizacije Kremanskog proročanstva, a glavni akteri su ostali isti kao i u vreme Prvog svetskog rata. Radovan Kazimirović objavio je serijal tekstova na ovu temu u listu *Vreme*, u periodu od 4. do 26. decembra 1928. godine, pod nazivom „Kremansko proročanstvo – prilog ispitivanju vidovitosti, proricanja i verovanja u našem narodu“, a četiri dana nakon okončanja feljtona, Ilija Đukanović je kao anonimni autor u istom listu napisao članak pod nazivom „Još nešto o kremanskom proročanstvu – pismo jednog nepoznatog čoveka Vremenu“. Kazimirović je prvih šest od dvadeset tri objavljena teksta ovog serijala posvetio utvrđivanju razlike između naučnog predviđanja i proročke vizije, pri čemu je proročanstvo definisao kao tačno predskazanje budućih događaja koji se iz „prirodnih uzroka ne mogu unapred saznati“ (Kazimirović 1928).

Nakon navođenja brojnih navodno ostvarenih predviđanja proroka širom sveta, ali i kod nas, Kazimirović se okreće Kremanskom proročanstvu i tekstovima Todorovića i Mijatovića tek u sedmom članku. Možemo da konstatujemo da, osim brojnih već pominjanih predviđanja koja se odnose na događaje koji su se već dogodili, do kraja serijala nisu pridodata nova koja bi se odnosila na budućnost. Ovo je čak primetio i Ilija Đukanović, premda je i sam verovao u

istinitost Kremanskog proročanstva i svesrdno podržavao napore usmerene ka njegovoj popularizaciji. On je između brojnih pohvala upućenih Kazimirovićevom feljtonu u listu „Vreme“, umetnuo i jednu kritiku: „Jedino što se oseća praznina iz proročanstava iz budućnosti. To je g. Kazimiroviću, verovatno, bilo nepoznato“ („Nepoznati autor“ 1928).

Pet predviđanja ovog tipa identična su onima koje je Kazimirović već naveo u izgubljenim brojevima *Niškog glasnika* iz 1915. godine, odnosno onima koje je Dušan Popović ponovio u listu *Budućnost* iste godine, a koje smo već detaljno razmatrali. Jedinu novinu, zapravo, u odnosu na tekstove iz vremena Prvog svetskog rata, predstavljaju predviđanja koja se odnose na događaje koji su se u međuvremenu dogodili, poput prognoze trajanja okupacije i progona srpske vojske. Dakle, tačno vreme okončanja Prvog svetskog rata predviđa se tek deset godina nakon „ispunjenja“. Kazimirović 1928. godine tvrdi suprotno, odnosno po njegovim rečima: „Tarabići su, na primer, prorekli da će Srbija doduše, tri leta biti u mraku...“, ali je u istom serijalu ipak priznao da od prote Zaharića nikada nije čuo taj podatak (Kazimirović 1928)

Jedno od tipičnih opravdanja koje objašnjava zašto određeno predviđanje nije javno objavljeno pre nego što se događaj o kome se govori obistinio, već tek naknadno, je da o tome nije smelo da se govori (Videti: „Nepoznati autor“ 1928). Ovo je svakako opravdan razlog u brojnim situacijama, ali se istovremeno ne može smatrati objektivnim dokazom koji bi potvrdio postojanje predviđanja pre publikovanja. Radovan Kazimirović je u svojoj monografiji iz 1939. godine, dakle više od dve decenije nakon što su se prorokovanja obistinila, objasnio da je o predviđanju vremena okončanja Prvog svetskog rata saznao od Dimitrija Karića, zeta prote Zaharića, koji mu je navodno preneo Mitrove reči da: „Kad se tri ljeta („troje Trojice“) navrše, narod će bez puške ući u otadžbinu“. Kazimirović je u ovoj monografiji po prvi put predstavio i navodno predviđanje Tarabića po kome će smrt prote Zaharića najaviti kraj Prvog svetskog rata. Dakle, dvadeset jednu godinu nakon smrti prote, izneo je tvrdnju da je vest o njegovom upokojenju 1918. godine izazvala veru u skoro oslobođenje i pobedu, jer su navodno Užičani na frontu govorili: „Rat će se završiti one godine... kad prota Zarija umre!“.

Da je tvrdnja o predviđanju podudaranja godine smrti prote i okončanja rata u najmanju ruku sporna, potvrđuje tekst Ilije Đukanovića iz 1928. godine u kome svedoči da je Mitar navodno tvrdio da će „srećne“ dane dočekati i on i prota Zaharić, a da to neće dočekati prota Đurić („Nepoznati autor“ 1928). Razumljivo je, međutim, da ovo svedočenje nije prenošeno od strane kasnijih popularizatora Kremanskog proročanstva, jer je prota Zaharić umro pre kraja rata, ali je istovremeno iznenađujuće da Đukanović, u vreme pisanja svog članka, evidentno nije bio upoznat sa ovom informacijom. Kako Voja Antonić primećuje, verovatno najbolji dokaz da je ovo predviđanje zapravo naknadno dopisano, predstavlja činjenica da je u opširnom nekrologu Radovana Kazimi-

rovića, posvećenom smrti Prote Zaharića, koji je objavljen u listu „Velika Srbija“ 1918. godine, nije pomenut podatak da smrt prote po navodnim predviđanjima Tarabića označava kraj rata, iako je ovo bila izvrsna prilika za takav čin (Antonić 2002, 63), naročito jer se autor u tom tekstu dotakao kraja rata, ali je izostalo ključno predviđanje (Kazimirović 1999, 501).

Prema tome, možemo da konstatujemo da ni početak, ni okončanje Prvog svetskog rata nisu najavljeni u tekstovima koji su se odnosili na Kremansko proročanstvo pre stvarnog odigravanja ovih događaja. Veliki rat je najavljen tek godinu dana nakon njegovog početka, a o predviđanju vremena njegovog kraja pisano je tek deset godina po sklapanju primirja. Drugi svetski rat ne samo da nije najavljen, već je izričito rečeno da više neće biti ratova i da će se sporovi između država rešavati mirnim putem, preko izabranog suda. Ovo optimistično predviđanje će naravno kasnije biti značajno izmenjeno i prilagođeno istorijskim događajima, kao što je najčešće i rađeno sa predviđanjima koja su se ispostavila kao netačna.

Članak Ilije Đukanovića objavljen 30. decembra 1928. godine nije doneo značajne novine u odnosu na Kazimirovićev serijal koji mu je prethodio. Osim nekih već pomenutih predviđanja, pohvala i kritika, vredna pomena su i dva opažanja. Đukanović je u ovom tekstu povezao predviđanje o zlokobnoj mitrovdanskoj skupštini, sa aktuelnim političkim događajima u to vreme i konstatovao da je konstitutivna sednica parlamenta, koja je raspuštena nakon ubistva tri poslanika Hrvatske seljačke stranke, bila baš na Mitrovdan, 8. novembra, 1927. godine. Pored toga, Đukanović je primetio da su Kazimirovićevi tekstovi u listu *Vreme* „mnogo potpuniji od onoga što je on ranije štampao u 'Niškom glasniku'“ 1915. godine. Ovo je značajan podatak jer potvrđuje pretpostavku da su sva napisana predviđanja iz izgubljenog serijala ipak posredno sačuvana, ali istovremeno ovo je i argument u prilog tezi da je svaka naredna verzija Kremanskog proročanstva detaljnija i bogatija predviđanjima od prethodne.

U vremenu između dva svetska rata, pored priče o izgubljenoj fascikli iz arhive Ministarstva unutrašnjih poslova, aktuelizuje se i svedočanstvo o navodnoj pisanoj verziji Kremanskog proročanstva koja je sačuvana i zakopana u temeljima jedne kuće u Užicu. Ilija Đukanović je još 1916. godine tvrdio da je jedan od dobrih poznavalaca Kremanskog narativa, užički prota Gavriilo Popović, zapisao i tajno sačuvao proricanja Tarabića. O ovome je verovatno govorio i Radovan Kazimirović godinu dana ranije, jer je u svom serijalu tekstova u listu *Vreme* 1928. godine napisao da se rukopis nalazi u staklenoj flaši ispod stare kuće prote Popovića (Kazimirović 1999, 493). Ilija Đukanović je iste 1928. godine ublažio Kazimirovićevu tvrdnju, da mu je prota Zarija rekao da je svojim očima video kako prota Gavriilo stavlja rukopis u temelje kuće, rečima da Zaharić nije bio siguran da je Popović zaista uzidao rukopis. Kada se javila inicijativa da se rukopis potraži, Zaharić nije bio u mogućnosti da pruži precizne detalje o navodnom mestu na kome je flaša zakopana.

Naredne godine, međutim, javlja se verovatno poslednji tekst o Kremanskom proročanstvu sve do Drugog svetskog rata, u kome su ove tvrdnje ozbiljno osporene. Reč je o članku u listu *Vreme*, iz pera Dragana Aleksića,¹¹ avangardnog slikara i rodonačelnika jugoslovenskog dadaizma, u kome je autor sa otvorenim skepticizmom i velikim kritičkim otklonom napravio najznačajniji iskorak u prepoznavanju političke utilizacije kremanskog mita pre Drugog svetskog rata. U tekstu je, između ostalog, otkriveno da se prvobitno verovalo da su tajni spisi zakopani ispod kuće prote Radulovića u Užicu i da je prota Zaharić održavao ovo verovanje u narodu. Kada je nakon rata Radulovićeve kuća spletom okolnosti bila srušena, kako bi na njenom mestu bili izgrađeni hotel, kafana i restoran, temelji su po Aleksićevim rečima pažljivo i kontrolisano prekopani, ali rukopis nije pronađen, na veliko razočaranje ljudi koji su u ovu priču verovali. Sumnja je, međutim, brzo i vešto otklonjena kroz propagiranje nove verzije narativa, po kojoj se rukopis zapravo nalazio u temelju kuće prote Gavriila Popovića, u neposrednoj blizini kuće prote Radulovića, pa je legenda nesmetano nastavila da živi. Kazimirović i Đukanović zalagali su se za rušenje objekta i otkopavanje spisa koji su, po njihovom mišljenju, imali znatno veću vrednost od same kuće i potencijal da dokažu istinitost Kremanskog proročanstva. Želja im je ispunjena 1947. godine, jer je i ova kuća srušena kako bi se na tom mestu izgradio Dom vojske Jugoslavije. Tajni rukopisi ponovo nisu pronađeni, ali je ova činjenica sada pravdana time da oni nisu ni bili traženi i da temelji kuće prote Popovića zapravo nisu ni otkopani, već betonirani kako bi na njihovom mestu bila letnja bašta Doma i plato za igru (Aleksić 1929).

Pored dekonstrukcije mita o zakopanim tajnim spisima, Dragan Aleksić je u svom tekstu iz 1929. godine ozbiljno doveo u sumnju postojanje još jedne tajne beleške. Reč je o pominjanoj famoznoj fascikli Ministarstva unutrašnjih poslova iz 1868. godine, koja je navodno dokazivala istinitost Kremanskog proročanstva, ali čije postojanje, kao što smo već utvrdili, nikada nije dokazano, već je naprotiv negirano od strane relevantnih državnih institucija. Uprkos tome, mit je nastavio da živi, ali je Aleksić potkopao temelj na kome je sama priča bila zasnovana, tako što je obavio razgovor sa Đorđem Genčićem, nekadašnjim ministrom unutrašnjih poslova, koji je po rečima Čede Mijatovića sam bio upoznat sa fasciklom čuванom u tzv. „Crnom kabinetu“ i navodno je njen sadržaj čak pokazao i svojoj supruzi. Genčić je to izričito demantovao (Aleksić 1929).

Aleksić je bio i prvi autor koji je otvoreno predstavio Kremansko proročanstvo kao instrument političke agitacije. Smatrao je da je „veština iskoristila

11 Dragan Aleksić (1901–1958) bio je srpski pesnik, novinar, likovni kritičar i filmski stvaralac, najpoznatiji kao osnivač jugoslovenskog ogranka dadaističkog pokreta, poznatog kao „Jugo-Dada“. Upisao je slavistiku u Pragu gde je došao u kontakt s vodećim evropskim dadaistima tog vremena, što je značajno uticalo na njegovo umetničko usmerenje. U Zagrebu je pokrenuo dva dadaistička časopisa *Dada Tank* i *Dada Jazz*, a u Beogradu je postao urednik kulturne rubrike lista *Vreme*. U tom periodu pisao je likovne kritike, eseje i poeziju, saradujući s brojnim časopisima poput *Zenita*, *Misli* i *Tribine*. Bio je pionir avangardnog filma u Jugoslaviji i 1924. godine, zajedno s Boškom Tokinom, snimio je film *Kačaci u Topčideru*, koji nije sačuvan.

kult“ i da je „fantazija jedna ogromna ljudska potreba u nevoljama i borbama sa surovom prirodom“. Činjenica da je tvrdio da u Kremnima u to vreme gotovo niko nije znao ništa o proročanstvu Tarabića, po mišljenju Voje Antonića, ide u prilog tezi da je mit o vidovitim prorocima zapravo kreiran daleko od ovog mesta, u relevantnim političkim krugovima. U svom tekstu, Aleksić je objavio razgovor sa izvesnim gospodinom Tadićem, koji je predstavljen kao vrsni poznavalac užičke hajdučije i proricanja, a za koga je tvrdio da potanko zna da objasni postanak Kremanskog proročanstva, odnosno „užičke šege prote Đurića, preko prote Zarije, u obliku viđenja Tarabićevih“. U ovom razgovoru proročanstvo je predstavljeno kao lukava urotnička delatnost prote Đurića, usmerena protiv dinastije Obrenović, pri čemu je iskorišćena lakovernost naroda i sklonost ka verovanjima u natprirodno, kako bi se obezbedila podrška za ostvarenje političkog cilja – dovođenja dinastije Karađorđevića na presto. Dragan Aleksić nekoliko puta tokom teksta prezentuje svoje uvide i potpuno jasno formuliše stanovište, koje se može smatrati izvanrednom analizom društvene upotrebe jednog proročanstva, sa zaključcima koji su u velikoj meri univerzalno primenjivi i daleko su ispred vremena u kome su nastali:

„Često su se proročanstva politički iskorišćavala i udešavala. Svet je proročanstvima više verovao nego gotovim činjenicama... proročanstvo je jedan naš agitacioni proizvod. Ono je imalo svoje krajnje ciljeve koji su bili uvek u službi političara... Kremansko proročanstvo bilo je jedan alat u borbi protivu Obrenovića. Samo, da znate, nigde nema tih zapisa, jer ih nikada nije ni bilo, i jer nema proročanstva uopšte, nego je udešavano kao staro viđenje onoga časa kada je stvar trebala da posluži u agitaciji“ (Aleksić 1929).

Ovaj izvanredan članak ujedno je bio i poslednji tekst na temu kremanskih proroka pre Drugog svetskog rata, ako izuzmemo delo fikcije *Draga Mašin: senzacioni istoriski roman iz života poslednjih Obrenovića*, koje je Božidar Kovačević napisao i objavio u nastavcima, pod pseudonimom grof Karlo od Austerlica (Božić 2016, 57).¹² Ipak, najznačajnija studija o proricanju u domaćoj literaturi, koja se danas često navodi i kao jedina izvorna i originalna verzija Kremanskog proročanstva, objavljena je 1939. godine. Reč je o više puta pominjanoj monografiji Radovana Kazimirovića *Tajanstvene pojave u našem narodu: Kremansko proročanstvo*, koja predstavlja značajnu i sveobuhvatnu etnografsku studiju, u kojoj su između ostalog prezentovane teme magije, gatanja i proricanja. Relativno kratak odlomak poslednjeg poglavlja posvećen je Kremanskom proročanstvu, ali je on autoru i knjizi obezbedio najveću popularnost i priznanje. Glavnina teksta bila je doslovno preuzeta iz Kazimirovićevog serijala štampanog u listu *Vreme* 1928. godine, koji su se pak oslanjali na razgovore obavljene sa protom Zaharićem 1915. godine i štampane iste godine u *Niškom glasniku*.

12 U romanu kralj Milan i mladi Aleksandar dolaze kod Tarabića koji im gleda u šoljicu i proriče smrt. Prorok ih upozorava da će sedme noći nakon što nestane rđa sa jatagana koji se nalazi u Konaku, kralj poginuti. Kasnije kraljica Draga nabavlja jatagan i čuva ga kod sebe (Radulović 2024, 390).

Poput svih prethodnih verzija, ono po čemu se i ovo izdanje razlikuje od drugih je uvećan broj retrodatiranih „predviđanja“ koja su se po pravilu odnosila na događaje koji su se u međuvremenu dogodili. Kazimirović je tekstu pristupio planski, upoznavajući čitaoce prvo sa istorijom razvoja Kremanskog proročanstva, od Pere Todorovića i Čedomilja Mijatovića, preko brojnih drugih istorijskih ličnosti i događaja koji su na neki način dovođeni u vezu sa ovim narativom, sve do izveštaja o ovoj temi u domaćim i stranim medijima i legendama o izgubljenim tajnim spisima. U nastavku imamo prilike da bliže upoznamo ličnosti samih proroka, kao i Kazimirovićeve utiske prilikom posete Kremnima i detalje njegovog razgovora sa protom Zaharićem. Autor nas na kraju upoznaje sa predviđanjima Miloša i Mitra Tarabića, koja se načelno mogu podeliti na ona koja se odnose na tehničke inovacije, sudbinu lokalne sredine i stanovništva i političke događaje. Poslednja grupa, koja je nama svakako najinteresantnija, gotovo da nema značajnih izmena u odnosu na predviđanja koja smo već imali prilike da upoznamo i koja su bila objavljena u ranijim novinskim tekstovima na ovu temu. Ključna razlika je što se do ove monografije Prvi svetski rat označavao kao „Opšti rat“ i eksplicitno je bilo naglašeno da po predviđanjima Tarabića u budućnosti više neće biti ratova. U ovom izdanju je, međutim, Prvi svetski rat preimenovan u „Evropski“, a termin „Opšteg rata“ je iskorišćen da označi vojni konflikt koji tek treba da nastupi (Kazimirović 1999, 519).

Ovo je očigledan pokušaj Radovana Kazimirovića da u Kremansko proročanstvo uklopi aktuelne političke događaje, jer je Evropa bila na pragu Drugog svetskog rata. Stiče se utisak da je autor bio sklon da neminovne buduće konflikte zamisli u svetlu Španskog građanskog rata (1936–1939) ili pak kao oblik svojevrstne svetske socijalističke revolucije. Bilo kako bilo, ovo predviđanje se ispostavilo kao promašaj, ali su se drugi autori i popularizatori proročanstva nakon rata postarali da predviđanje preoblikuju tako da ono do najsitnijih detalja odgovara novonastalim istorijskim događajima.

Završna razmatranja

Zajednički element u svim slučajevima u kojima je došlo do revitalizacije i reinterpretacije Kremanskog proročanstva je da se oni javljaju u politički turbulentnim situacijama, koje su najčešće praćene značajnim društvenim promenama. Saša Nedeljković ističe da se na institucionalnom nivou sklonost ka kreiranju mitova manifestuje preko kulturnih projekata i ideja, političkih govora i akcija, medijskih naslova i sl., naročito u periodima društvene krize (Nedeljković 2007, 45). Gotovo svaki period u kome se dešavaju društveni nemiri ili u kome dolazi do pokušaja velikih političkih promena, u javnosti se doživljava kao „doba ludila“, moralne degradacije i propadanja, a budućnost predstavlja vreme u kome se očekuje ponovni dolazak i nastupanje „zlatnog doba“ (Stajić 2020, 303). Upravo ti trenuci u kojima je budućnost neizvesna i u kojima se

ljudi suočavaju sa teško rešivim nedaćama su po pravilu izuzetno potentni za proces mitologizacije (Armstrong 2005, 14).

Možemo da konstatujemo da se u svim periodima procesa konstrukcije Kremanskog proročanstva priča o ovom narativu intenzivirala upravo u prelomnim istorijskim trenucima za državu i aktuelnu vlast, te da su političke aktivnosti uticajnih pojedinaca i novinski tekstovi na ovu temu imali najznačajniju ulogu u procesu mitologizacije. Kao što se može videti kroz analizu uloge Pere Todorovića i Čedomilja Mijatovića u procesu konstrukcije Kremanskog proročanstva, narativ je začet u osvit Majskog prevrata, koji predstavlja jedan od najznačajnijih trenutaka moderne srpske istorije, premda je namera autora isključivo bila da opravdaju postupke kralja Milana Obrenovića sa kraja 19. veka, čije su se reperkusije osećale i početkom novog milenijuma. Krvavi događaj ubistva kralja Aleksandra Obrenovića i kraljice Drage Mašin prouzrokovao je veliko uznemirenje javnosti, pa je brutalan način na koji je puč uzveden vešto opravdan i objašnjen davnim uvidom volje božije, kanalisanim kroz navodne reči proroka Tarabića, koje su, međutim, objavljene tek jedan dan nakon samog događaja.

Tokom drugog perioda u kome je predviđanje Tarabića doživelo renesansu, a koji je vezan za aktivnosti Radovana Kazimirovića, Zaharija Zaharića i Ilije Đukanovića, priča o ovom narativu aktuelizovala se tokom tri krizna perioda: 1. U vreme početka Prvog svetskog rata; 2. Neposredno pre uvođenja Šestojanuarske diktature; 3. U osvit Drugog svetskog rata. U svim ovim periodima Kremansko proročanstvo je služilo kao instrument političke agitacije i predstavljalo je način da se legitimišu događaji iz prošlosti, kao i aktuelna politička zbivanja. U vremenima kada propagirani nacionalni ciljevi prestaju da budu objektivno dostupni i ostvarivi, oni se izmeštaju u domen mitologije i religije, kako bi se njihov legitimitet gradio na determinizmu i božjoj volji, koji ne podležu racionalnom osporavanju, te predstavljaju način konzervacije ugroženih ideala i povređenog nacionalnog ponosa (Stajić 2014, 998).

Tokom Prvog svetskog rata, u kome je stanovništvo Srbije bilo desetkivano i u kome je država pretrpela ogromna stradanja, evidentna je bila namera pisaca i popularizatora narativa da motivišu srpsku vojsku u izgnanstvu i da pobedu u ratu predstave kao neminovnost sudbine, premda je predviđanje o početku rata bilo najavljeno sa godinu dana zakašnjenja, a precizna najava trajanja sukoba javila se tek deset godina nakon okončanja rata. Medijska izveštavanja o Kremanskom proročanstvu ponovo su počela da se javljaju 1928. godine i preklopila su se sa još jednom velikom državnim krizom izazvanom atentatom na poslanike Hrvatske seljačke stranke u parlamentu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Predviđanje o zlokobnoj „Mitrovdanskoj skupštini“ je jedna od retkih navodnih najava kremanskih proroka, ako ne i jedina, koje je objavljena pre samog ispunjenja, ali se tekst u novinama koji je javnost podsetio na marginalno predviđanje zabeleženo u jednoj rečenici članka iz 1916.

godine, pojavio tek šest meseci nakon ubistva Stjepana Radića. Njemu je prethodio čitav serijal tekstova posvećenih Kremanskom proročanstvu koji ovo predviđanje nije ni spomenuo, pa možemo da konstatujemo da je isključivi razlog zašto se u ovo vreme u novinama ponovo pojavljuju popularizatori i tumači kremanskog mita, zapravo, situacija opšte društvene krize i neizvesnosti, koja je kulminirala raspuštanjem skupštine i uvođenjem diktature kralja Aleksandra Karađorđevića. Javnost je ponovo trebalo da bude umirena saznanjem da ovi događaji nisu šokantni i ne mogu prouzrokovati nemire, jer su zapravo najavljeni pre mnogo godina, te je njihovo nastupanje stoga bilo sudbinski neizbežno. Konačno, poslednje pojavljivanje Kremanskog proročanstva u javnosti u drugoj definisanoj fazi pre Drugog svetskog rata, vezano je za monografiju Radovana Kazimirovića iz 1939. godine. U vreme kada se Španski građanski rat bližio kraju, a Drugi svetski rat bio na pomolu, ovo kapitalno izdanje, koje se danas smatra jedinim autentičnim svedočanstvom o proricanjima Tarabića, donelo nam je praktično samo jednu do tada ne objavljenu najavu, koja se upravo odnosila na novi sukob svetskih razmera. Iako se ovo predviđanje zbog opisa, u kome je Drugi svetski rat predstavljen kao serija nacionalnih revolucija, ispostavilo kao promašaj, evidentna je bila namera autora da spasi legitimitet proroka kojima je u ranijim verzijama pripisivana tvrdnja da više neće biti ratova u svetu.

Pavlović smatra da paradoksalno proročanstvo postaje sve kredibilnije, što su njegove vizije budućnosti manje utemeljene u činjeničnom stanju i udaljenije od društvenog konteksta (Pavlovic 2001, 54). Premda su predviđanja Tarabića iskazana jasnim i upečatljivim slikama koje najčešće ne predstavljaju simboličke vizije, dvosmislen govor, ni gatalačko odgonetanje simbola tipično za Nostradamusa npr., Bojan Jovanović naglašava da određena metaforika ipak odlikuje njihov izraz i ona proporcionalno postaje izraženija što se više bavi maglovitim kontekstima i budućim činiocima, sa tendencijom da se poznatim predstavlja nepoznato, kao što su „velike crne zmiје“ kao metafora za cevi ili „gvozdena kola“ za tenkove (Jovanović 2000, 95).

Kako je uloga proroka i vidovnjaka da povežu prošlost i budućnost kroz „otvaranje neba ka zamlji“, na specijalnom mestu i u specijalno vreme, Galia Valtčinova primećuje da je njihova pozicija neretko metaforički i bukvalno višestruko liminalna i pozicionirana na socijalnu, vremensku, prostornu ili političku granicu između svetova (Valtchinova 2021, 96; Valtchinova 2023). Samo mesto iz koga je proročanstvo navodno poteklo smešteno je nadomak netaknute prirode Tare i Drine, kao i međuetničkih i religijskih granica i smatra se srpskim Delfima, svetim i kulturnim prostorom nebeskog uticaja, čudotvornog kamena, čistog vazduha i lekovite vode (Živković 2011, 178–179). Kako Kovačević ističe, svaka granična zona dveju kategorija, time što istovremeno pripada i jednoj i drugoj, predstavlja zonu tabua i rituala (Kovačević 2001, 173; Videti: Pišev i Dražeta 2017). Po narativu prezentovanom u Kremanskom

proročanstvu, Tarabići su bili posebni i izuzetni pojedinci, čija se neobičnost ogledala u nekoj vrsti „privremene psihološke odsutnosti u socijalnoj prisutnosti“ i recepciji poruka iza granice svesnog (Jovanović 2000, 96). Predstavljani su kao ljudi neobičnog duševnog sklopa i ponašanja (videti: Kulić 2000, 18–19), pri čemu je Miloš bolovao od epilepsije, bio izuzetno introvertan i nekomunikativan, a Mitar, premda znatno društveniji, tvrdio je da redovno razgovara sa pokojnim stricom, zbog čega su obojica bili društveno prepoznati kao osobenjaci, „šašavi“ ili ludi. Upravo ta „načetost“ i prividna hendikepiranost, po mišljenju Bojana Jovanovića, premda označava njihovu nepotpunost i odstupanje od normiranog ponašanja, omogućavala im je veće proriciteljske sposobnosti. (Jovanović 2000, 90). Na osnovu ovakvih zaključaka, mogli bismo da postavimo pitanje zašto bi ove proročke sposobnosti Tarabića uopšte bile dovođene u pitanje, kada se kroz medije, ali i u stručnoj javnosti uporno provlači teza o nepogrešivosti ovih predviđanja i njihovom doslovnom ostvarenju? Ipak, kao što smo mogli da vidimo, dubljom inspekcijom i analizom arhivske građe navodna vidovitost proroka može biti dovedena u pitanje i lako se da zaključiti da ogromna većina predviđanja predstavlja posledicu postdikcije, a ne osobenih natprirodnih sposobnosti.

Ovaj dekonstruktivistički metod imao je za cilj da pokaže proces nastajanja jednog proročanstva koje se u javnosti i medijima često proglašava kao istinito bez bilo kakvog kritičkog otklona. U izuzetno zreloj, pronicljivoj i plodnoj studiji novinara Voje Antonića o navodnim predviđanjima Tarabića, na čije se uvide ovaj rad u značajnoj meri oslanja (Antonić 2002), činjenica da su predviđanja retrodatirana autora navodi na zaključak da je Kremansko proročanstvo zapravo jedno „neporočanstvo“, tj. da ono to u stvari nije, jer je reč o jednoj vekovnoj obmani i falsifikatu. Predviđanja budućih događaja gotovo da nema, a to je po ovom autoru osnovna odlika svakog proročanstva. Međutim, uvidom u brojne druge primere političkih proročanstava širom sveta (npr. Južne Afrike: Stajić 2014; ili Indonezije: Stajić 2020), primetićemo da se aspektu predviđanja budućnosti po pravilu dodeljuje sekundarni značaj u odnosu legitimisanje sadašnjosti, reinterpretaciju prošlosti u skladu sa aktuelnim političkim okolnostima, kao i na samo društveno prepoznavanje i konsenzus da je reč o narativu koji predviđa buduće događaje. Primenjen na Kremansko proročanstvo, ovaj zaključaj implicira da iako je u značajnom broju slučajeva reč o dopisivanjima ili metaforičkom ili bukvalnom prepričavanju događaja koji su se već dogodili, činjenica da je u velikom delu javnosti, medija, pa čak i stručne akademske zajednice ovo proročanstvo prepoznato kao autentično (Živković 2011, 179), te da predstavlja „živi organizam“ u koji se i danas inkorporiraju novi elementi i interpretacije, daje nam za pravo da zaključimo da je reč o proročanstvu *par excellence*, jer čini se da su upravo to društveno priznanje i utilizacija zapravo jedini ili najveći mogući elementi autentičnosti koji jedno proročanstvo može da zadobije.

Literatura:

- Antonić, Voja. 2002. *Kremansko neproročanstvo, studija jedne obmane*. Beograd: V. Antoniće.
- Armstrong, Karen. 2005. *Kratka istorija mita*. Beograd: Geopoetika.
- Ashe, Geoffrey. 2001. *Encyclopedia of Prophecy*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Božić, Sofija. 2016. „Božidar Kovačević i istorija.“ *Philologia Mediana: godišnjak za srpsku i komparativnu književnost* 8:43–59.
- Buss, Martin. J. 1980. “The Social Psychology of Prophecy.” In *Prophecy*, edited by John Adney Emerton, 217–234. Berlin: Walter de Gruyter.
- Coote, Lesley A. 2000. *Prophecy and Public Affairs in Later Medieval England*. York: York Medieval Press.
- Ćorović, Vladimir. 1993. *Istorija Srba*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Davison, Scott A. 2022. “Prophecy”, in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edited by Edward N. Zalta & Uri Nodelman. URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/prophecy/>>.
- Dean-Otting, Miriam. 2010. “Prophets.” In *Encyclopedia of Psychology and Religion*, edited by David A. Leeming, Kathryn Madden, and Stanton Marlan, 709–710. New York: Springer.
- Đorđević, Vladimir. 1909. *Ministar u apsu*. Beograd: Štamparija St. M. Ivkovića i komp.
- Fehleison, Jill R. 2021. “The Cult of Our Lady of Fátima—Modern Catholic Devotion in a Global Context.” In *Political Devotion and Religious Renewal in Contemporary Catholicism*, edited by Carolyn M. Warner, 55–74. New York: Palgrave Macmillan.
- Hamilton, Malcolm. 2001. “Prophetism,” in *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, edited by Neil J. Smelser and Paul B. Baltes, 12143–12147. Amsterdam: Elsevier.
- Hasker, William, 1989, *God, Time, and Knowledge*, Ithaca: Cornell University Press.
- Jovanović, Bojan. 2000. *Duh paganskog nasleđa*. Novi Sad: Svetovi.
- Kazimirović, Radovan. 1999. *Tajanstvene pojave u našem narodu: Kremansko proročanstvo*, (Fototipsko izdanje iz 1939.). Beograd: Dečija knjiga
- Kulic, Miodrag. 2002. “The Tarabic Seers.” *South Slav Journal*, 23 (3/4): 17–22.
- Lockyer, Herbert. 1988. *All the Messianic Prophecies of the Bible*. Grand Rapids: Zondervan
- Marković, Slobodan. 2006. *Grof Čedomilj Mijatović*. Beograd: Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Matthews, A. Ojo. 2006. “Prophets.” In *Encyclopedia of Religion, Communication, and Media*, edited by Daniel A. Stout, 325–328. New York: Routledge.
- Merton, Robert K. 1948. “The Self Fulfilling Prophecy”. *Antioch Review* 8(2): 193–210.
- Mijatovich, Chedomille. 1906. *A Royal tragedy; being the story of the assassination of King Alexander and Queen Draga of Serbia*. London: Eveleigh Nash.
- Mijatovich, Chedomille. 1917. *The Memoirs of a Balkan Diplomatist*. London, New York, Toronto and Melbourne: Cassel and Co.
- Mijatović, Čedomilj. 2008. *Uspomene balkanskog diplomate*. Beograd: Biblioteka RTS
- Milićević, Milan Đ. 1894. *Život Srba seljaka*. Beograd: Državna štamparija kraljevine Srbije.
- Nedeljković, Saša. 2007. *Čast, krv i suze*. Beograd: Zuhra.

- Nušić, Branislav. 2018. *Devetsto petnaesta: Tragedija jednog Naroda*. Beograd: Službeni glasnik.
- Overholt, Thomas. 2003. *Channels of prophecy: the social dynamics of prophetic activity*. Eugene: Wipf and Stock Publishers.
- Pavlovic, Srdja. 2001. "Mirror, Mirror on the Wall...? Prophecies, Horoscopes, and the Politics of the Paranormal in Serbia (1992–2000)". *Spaces of Identity* 1: 49–65.
- Perović, Latinka. 1983. *Pera Todorović*. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“.
- Piše, Marko; Bogdan Dražeta. 2017. Prostorni aspekti demonoloških predanja iz Istočne Srbije (prvi deo): Teorijsko-metodološke postavke i primeri. *Antropologija* 17(3): 71–89.
- Radulović, Nemanja. 2024. „Obrenovići i glasine kao folklorni žanr“. U *Obrenovići i književnost*. Uredili Dragana Vukićević i Aleksandar Pejčić, 381–406. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Radulović, Nemanja. 2024. „Proročanstva i gradski folklor“. U *Snovi, proročanstva i izmenjenja stanja svesti u folklornim žanrovima*, uredili Smiljana Đorđević Belić i Nemanja Radulović, 151–194. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Randi, James. 1993. *The Mask of Nostradamus: The Prophecies of the World's Most Famous Seer*. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Soulen, Richard N & Kendall R. Soulen. 2001. *Handbook of Biblical Criticism*. Westminster: John Knox Press.
- Spinoza, Benedict de. 1883. *Theological-Political Treatise*. Translated by R. H. M. Elwes. London: Trübner & Co.
- Stajić, Mladen. 2014. "Uloga političkog proročanstva burskog 'Nostradamusa' u formiranju ideologije konzervativne desnice u Južnoj Africi". *Etnoantropološki problemi* 9 (4): 977–1006. <https://doi.org/10.21301/EAP.v9i4.9>
- Stajić, Mladen. 2020. „Politička upotreba proročanstva u Indoneziji“. *Etnoantropološki problemi* 15 (1): 269–311, <https://doi.org/10.21301/eap>
- Stajić, Mladen. 2025. „Politika proricanja i proricanje politike: Kremansko proročanstvo od nastanka do Prvog svetskog rata“. *Etnoantropološki problemi* 20 (2). U štampi.
- Taylor, Rupert. 1911. *The Political Prophecy in England*. New York: The Columbia University Press.
- Thornton, Tim. 2006. *Prophecy, Politics and the People in Early Modern England*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Valtchinova, Galia. 2009. "Between Ordinary Pain and Extraordinary Knowledge: The Seer Vanga in the Everyday Life of Bulgarians during Socialism (1960s–1970s)". *Aspasia* 3(1):106–130.
- Valtchinova, Galia. 2021. "Vanga in Kremna. Towards a Network of Balkan Prophets". *The Balkans*. 86–98
- Valtchinova, Galia. 2023. "The Museum of prophecy in Kremna (Western Serbia) at the Crossroads of Borders, Boundaries and In/Tangible Heritages." *Études balkaniques* 2. 346–380.
- Vitanova-Kerber, Victoria. 2021. "Social and functional dimensions of esotericism in late socialist Bulgaria". *Baltic Worlds* 4: 57–67.
- Yeremenko, Aleksandr. 2020. "Nostradamus's Prophecies and Uncertainty of Future". *Philosophy and Cosmology* 24: 170–179.
- Živković, Marko. 2011. Serbian Landscapes of Dreamtime and Healing: Clear Streams, Stones of Prophecy, St Sava Ribs and the Wooden City of Oz. In: (ed. Dyck, Erica and Flecher, Christopher) *Locating Health: Historical and Anthropological Investigation of Health and Place*. London: Pickering and Chatto, 169–185. (from pp. 175 to 181).

Izvori:

- Aleksić, Dragan. 1929. „Kremna, prestonica nahije proroka protivu Obrenovića”. *Vreme*. 17.4.1929.
- Čovek koji se smeje. 1915. „Na brzu ruku”. *Budućnost*. 14.9.1915.
- Jedan koji veruje. 1916. „Kremansko proročanstvo”. *Velika Srbija*, br.14. 23.4.1916.
- Kazimirović, Radovan. 1928. „Kremansko proročanstvo – prilog ispitivanju vidovitosti, proricanja i verovanja u našem narodu”. *Vreme*. 4.-26. 12. 1928.
- Miyatovich, Chedo. 1915. “What led me to Occultism”. *The Occult Review* 21: 81–94.
- Nepoznati autor. 1928. „Još nešto o Kremanskom proročanstvu”. *Vreme*. 30.12.1928.
- Todorović, Pera. 1902a. „Jedno proročanstvo”. *Male Novine*, br. 117. 30.4.1902.

Mladen Stajić

Deconstruction of the Prophetic Narrative: The Kremna Prophecy Between the Two World Wars

Abstract: According to a widely held public belief, the visionary members of the Tarabić family supposedly predicted a large number of future historical events and the personal destinies of certain famous rulers of Serbia. These predictions, collectively known as the *Kremna Prophecy* have—from their origin to the present day—represented an apocryphal text that has been repeatedly amended and adapted in various iterations to fit historical and current political circumstances, casting serious doubt on their authenticity. This paper examines the formation and political deployment of these predictions between the First and Second World Wars, highlighting the role of its promoters and critics, such as Radovan Kazimirović, Ilija Đukanović, Dragan Aleksić, and others. The article aims to demonstrate how political prophecies become narratives through which reality is interpreted and constructed, forging a political apparatus that propagates these interpretations through the media. In this process, the accuracy of the predictions is of secondary importance, while the credibility of the prophet is determined through retroactive dating—reiterating supposedly fulfilled prophecies that refer to events occurring before the prophecy’s public revelation. This “vicious cycle” provides valuable insight into how politics can recognize and elevate a segment of folk religion and belief to the pedestal of sanctity, presenting it as a symbol of national identity—ultimately to resolve a particular social crisis by framing contemporary political events as the inevitable consequence of fate or the will of a “higher power.”

Keywords: political prophecies, prophecy, fortune-telling, the Kremna Prophecy, the Tarabić family, First World War.

Primljeno: 03. 05. 2025.

Odobreno: 29. 05. 2025.